

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.73-80

УДК 377.035:316.46:63

СУТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЯКОСТІ ЛІДЕРСТВА СЛУЖІННЯ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ»

МОРОЗ О. В., здобувач третього (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти
 Національний університет біоресурсів і природокористування України
 E-mail: morozoleg231521@gmail.com

Анотація. У статті розкривається поняття «Якості лідерства служіння» з урахуванням вимог до підготовки фахівців аграрних закладів фахової передвищої освіти. Наголошується, що якість особистості це здатність поводитися подібними чином у широкому діапазоні ситуацій (Г. Олпорт), а якості лідерства служіння – це кластер здатностей, які дозволяють високостатусному індивіду займати пріоритетне становище в інтерперсональних стосунках на основі професіоналізму, поваги, заслуженого авторитету, емпатії і надання дієвої допомоги членам групи у самоствердженні, самореалізації та підвищенні результативності у виконанні значимого для групи завдання. Лідерство служіння розглядається як гуманістичний тип лідерства, коли індивід досягає високих статусних позицій не шляхом домінування і нав'язування своєї волі грубою силою а, насамперед, за рахунок актуалізації потреб послідовників у досягненні успіху, професійному зростанні, побудові кар'єри та гармонізації стосунків із соціальним оточенням. Лідерство служіння характеризується: наданням допомоги членам групи; націленістю на постійний саморозвиток і самовдосконалення; програмуванням свідомості послідовників за допомогою методів переконання; концептуальним мисленням; управлінням шляхом задоволення потреб послідовників; здатністю формувати ефективну команду. До якостей лідерства служіння відносяться: моральність, відповідальність, емпатія, професіоналізм, ініціативність, комунікативність, стресостійкість, концептуальне мислення, організаторські навички, а також ті якості, які визначають специфіку лідерства служіння у виробничих колективах аграрної галузі, а саме: ціннісне ставлення до природи, господарність, готовність до застосування екологобезпечних технологій. Якості лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти розглядаються як інтегративне психологічне утворення, що структурується не тільки за окремо взятими властивостями і здатностями, а й виявляється на рівні покомпонентної структури особистості з охопленням таких сфер як: мотиваційна (актуалізована потреба у лідерстві служіння послідовникам-фахівцям аграрної галузі); когнітивна (знання про особливості та приклади лідерства служіння в агропромисловому комплексі та сільському господарстві); емоційно-ціннісна (ставлення до лідерства служіння та професійної діяльності в АПК, як цінності); праксеологічна (сформовані уміння і навички, поведінкові патерни лідерства служіння в агропромисловому комплексі); рефлексивно-оціночна (готовність до самовдосконалення якостей лідерства служіння відповідно до уявлень про ідеал лідерства в АПК)

Ключові слова: лідерство служіння, якості лідерства, студенти закладів фахової передвищої освіти, лідерство в агропромисловому комплексі, структура якостей лідерства служіння.

Актуальність (Introduction). В умовах глобальних світових криз, поширення смертельно небезпечних вірусів та загострення боротьби за ресурсну базу, ескалації воєнного протистояння, порушення господарсько-економічного комплексу та логістичних торговельних зав'язків, збільшення чисельності голодуючих на планеті Земля, актуалізуються питання підготовки фахівців для агропромислової галузі із розвиненими лідерськими якостями. На загальнонаціональному рівні ця проблема поглиблюється через перманентну війну російського агресора, яка із латентного стану у 2014 році перейшла у відкриту фазу та досягла піку ескалації 24 лютого 2022 року. Близько 20 відсотків української землі окуповано, у тому числі ріллі, де вирощувалися сільськогосподарські культури. Україна сьогодні є за площею найбільш замінованою країною. На південному сході знищено цілі галузі сільськогосподарського виробництва (птахівництво, вирощування окремих видів баштанних культур), тривалий час агресор блокував акваторію Чорного моря та продовжує обстріли ракетами та дорнами портової інфраструктури, зернових терміналів, посилюючи економічну кризу в Україні та продовольчу кризу у планетарному вимірі. З огляду на це, у системі аграрних закладів вищої освіти, необхідно приділяти увагу розробці педагогічного інструментарію підготовки фахівців, організаторів сільськогосподарського виробництва, які усвідомлюють важливість свого покликання, готові взяти на себе відповідальність, володіють концептуальним мисленням та схильні жертвно служити справі забезпечення продовольчої безпеки громади, регіону та країни, фахівців, які будуть виходити з інтересів і потреб людей, що їх оточують, піклуватимуться про них. Це особливо важливо у контексті

лідерологічного аналізу, коли у структурі якостей високостатусного індивіда хибно виділяється здатність домінувати та нав'язувати свою волю послідовникам, інколи навіть психологічним насиллям та примусом, що не відповідає концепту гуманістичного лідерства XXI століття. Нашій країні потрібні фахівці з набором якостей лідерства служіння, які люблять свою країну, землю, людей, є патріотами та самовіддано працюватимуть розвиваючи національний сільськогосподарський економічний комплекс у співпраці з цивілізованими народами світу на засадах взаємної поваги. Усе це відповідає ідеалу лідерства служіння, якості якого необхідно прищеплювати, насамперед майбутнім фахівцям аграрних закладів фахової передвищої освіти. Для реалізації цього завдання необхідно розкрити суть і структуру таких якостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень свідчить, що питанням формування лідерських якостей майбутніх фахівців приділялася значна увага зарубіжними і національними вченими у галузі педагогіки та психології, менеджменту, серед яких яварту виділити А. Адлера, Е. Богардуса, Е. Берна, Р. Бояциса, А. Врума, Е. Ейнарсена, М. Кетс де Вріса, Р. Кеттела, Т. Кучмарські, С. Кучмарські, Е. Маккі, А. Менегетті [4], А. Маслоу, У. Мітчела, Г. Олпорта, Р. Стогділла та інших. Особливий сплеск досліджень лідерства в Україні припав на роки незалежності. Захищена велика кількість дисертаційних досліджень, опубліковано багато монографій, статей та методичних матеріалів у яких визначається суть лідерства як психологічного чи педагогічного явища та розкривається його структура. В Україні було написано значну кількість статей та

© Сопівник І. В., Марусяк В. М.

дисертаційних досліджень.
С. Білецький, О. Бортнікова,
О. Василькова, Б. Головешко,
О. Косенчук, І. Костиря, Ю. Кращенко,
С. Максименко [3], Р. Сопівник [8, 9],
В. Ягоднікова та ін.

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують наукові пошуки американського консультанта з управління Роберта Грінліфа, який у 1970 році опублікував працю «Обслуговуюче лідерство: подорож природою законної влади і величі», якою уводить до наукового обігу поняття лідерства служіння (servant leadership) [1].

У той же час, в педагогічному контексті, не достатньо уваги приділено питанням суті та структури саме якостей лідерства служіння, у цілому та, стосовно студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти, зокрема.

Мета статті полягає у визначенні сутності та розкритті структури якостей лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовувалися такі методи як: аналіз праць за напрямом пошуку, абстрагування – з метою виділення якостей саме лідерства служіння; порівняння лідерських якостей із еталоном лідерства служіння, індукція - для виокремлення ряду прикладів лідерства служіння в агропромисловому комплексі України та їх генералізація; ідеалізація - у процесі побудови взірцевого образу лідерства служіння у контексті вимог до фахівців агропромислового комплексу України

Результати (Results). Поняття «лідерства служіння» (servant leadership) до наукового обігу введене американським консультантом з управління Робертом Грінліфом. Він відзначив, що поняття «слуга» і «лідер» можуть сприйматися як протилежні, але перебувають в єдності й істинним великим лідером є той, хто допомагає (служить) іншим людям. Ідея лідерства

служіння виникла задовго до Роберта Грінліфа і корениться у християнській етиці. Зокрема, у Євангелії від Марка (10, 35-45), розповідається про похід Христа з учнями до Єрусалиму, коли апостоли Яків та Іоанн просили в Ісуса згоди сісти праворуч і ліворуч від нього в славі його. Ісус відповів, що дати їм те, про що вони просять, не має права, бо панування – це вибір для тих, кому приготовано. Інші 10 апостолів, почувши про це, обурилися, на що Ісус сказав їм: «Ви знаєте, ті, що вважають себе за князів у народів, панують над ними, а їхні вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, але хто з вас великим бути хоче, нехай буде він за слугу. А хто з вас бути першим бажає, нехай буде всім за раба» [7, с. 77].

Притримуємося диспозиційної теорії особистості, що у своїх працях розвивали американські психологи Гордон Олпорт, Ганс Айзенк, Раймонд Кеттел. Вони вважали, що властивістю особистості є схильність до певної постійності думок, почуттів, вчинків, незалежно від часу та обставин. Ці схильності людина проносить через усе життя. Їх наявність детермінується набором властивостей притаманних людині. Ці властивості, представники диспозиційного напрямку у психології, називають «рисами». Гордон Олпорт стверджує, що поведінка людини це результат певної конфігурації особистісних рис, а особистість, у його розумінні, – є динамічною організацією особливих мотиваційних систем, установок звичок і особистісних рис індивіда, які визначають унікальність його взаємодії з соціальним середовищем. Риса особистості може бути ототожнена з якістю, яка у філософському контексті є властивістю, що надає предмету визначеності. Коли йдеться про особистість, як продукт соціального розвитку, людину у сукупності її соціальних рис і властивостей, то лідерські якості, якраз і є тими якостями, які носять

© Сопівник І. В., Марусяк В. М.

фенотипічний характер і формуються під впливом зовнішнього середовища, насамперед соціального

Таким чином, якість особистості, в нашому розумінні, є нічим іншим, як здатністю поводитися подібними чином у широкому діапазоні ситуацій. У той же час, якості особистості бувають різними і, наприклад К Платонов, класифікує їх за 4 групами: 1) властивості спрямованості; 2) властивості досвіду; 3) індивідуальні особливості психічних процесів; 4) біопсихічні властивості. Р. Стогдл, аналізуючи праці про лідерство, виділив кілька десятків лідерських якостей так і не виокремивши ті абсолютні, які забезпечують людині першість у міжособистісних стосунках. Дослідники теорії рис виділяють ряд блоків якостей лідера: індивідуальні - вік, вага, зріст, фізична сила, здоров'я, приваблива зовнішність, владність; інтелектуальні - проникливість, розсудливість, ерудиція, інтуїція; мовні якості - здатність бути цікавим співрозмовником, яскравість та вишуканість мовної експресії, володіння приємним тембром голосу; комунікативні - дипломатичність, тактовність, ввічливість, дружелюбність; енергетичний потенціал - оптимізм, високий рівень психоемоційної саморегуляції почуття гумору, впевненість у собі; мотиваційні - спонуки до першості. Якості лідерства служіння дещо звужують пошуки і фокусують їх у площину гуманістичного типу лідерства. Якості лідерства служіння це такі якості, які орієнтують лідера на надання допомоги і підтримку інших в їх індивідуальному і професійному рості. Сервант-лідер створює команду соратників і делегує свої повноваження, створює умови для долучення послідовників до процесу розробки і прийняття рішень, породжує сприятливий морально-психологічний клімат в організації. Сервант-лідер поводить етично і піклується про послідовників, дбає про задоволення

послідовниками своїх професійних потреб і тому індикатором ефективності лідерства служіння є професійний ріст і розвиток особистості послідовника, ступінь його свободи у творчості. Лідерство служіння розглядається нами як гуманістичний тип лідерства, коли індивід досягає високих статусних позицій не шляхом домінування і нав'язування своєї волі грубою силою а, насамперед, за рахунок актуалізації потреб послідовників у досягненні успіху, професійному зростанні, побудові кар'єри та гармонізації стосунків із соціальним оточенням. Лідерство служіння знаходить своє вираження у: наданні допомоги членам групи; націленості на постійний саморозвиток і самовдосконалення; програмуванні свідомості послідовників за допомогою методів переконання; концептуальному мисленні; управлінні шляхом задоволення потреб послідовників; здатності формувати ефективну команду.

До якостей лідерства служіння відносяться: моральність (здатність лідера поводитися відповідно до моральних та етичних норм, здійснюючи вибір у системі координат добра і зла на користь добра) відповідальність (усвідомлення свого обов'язку, повинності перед людьми, країною, трудовим колективом в аграрній галузі та власною совістю) [10], емпатія (здатність до співпереживання та готовність надавати дієву допомогу об'єкту емпатії), професіоналізм (високий рівень володіння предметом своєї роботи, компетентність у сільському господарстві та агропромисловому виробництві, готовність до застосування екологобезпечних технологій, знання психології людей) [6], ініціативність (здатність до особистого почину), комунікативність (уміння передавати і сприймати інформацію, налагоджувати за допомогою слова контакт із соціальним оточенням, уміння

© Сопівник І. В., Марусяк В. М.

використовувати та реагувати на сигнали невербальної комунікації, протистояти маніпулятивним впливам), стресостійкість (здатність до психосаморегуляції та емоційна урівноваженість, володіння методиками профілактики емоційного вигорання та відновлення емоційного потенціалу), концептуальне мислення (здатність до опосередкованого відображення об'єктивної дійсності, що формується зі складових частин об'єднаних у цілісну картину з подальшим об'єктивним тлумаченням процесів і явищ), організаторські навички (уміння планувати роботу, делегувати повноваження, доручати виконання частини групового завдання послідовникам, відповідно до їх нахилів та професійних здатностей). Також, до конструкту якостей лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти, відносимо ті якості, які визначають специфіку лідерства служіння у виробничих колективах аграрної галузі, а саме: ціннісне ставлення до природи (сприйняття природи як найвищої цінності та усвідомлення людини як її органічної частини), господарність (уміння впорядковано вести агрогосподарство), готовність до застосування екологобезпечних технологій (знання і володіння органічно чистими та екологічно безпечними технологіями ведення агрогосподарства).

Студенти аграрних закладів фахової передвищої освіти - це майбутні фахівців агропромислового комплексу, представники біономічних професій типу "людина-природа", тому їх професійна спрямованість і предмет роботи передбачає контакт із природою, землею, живими організмами. Агрономи працюватимуть на землі із рослинами, ветеринари, тваринники на фермах і у ветклініках із тваринами, агрохіміки із препаратами захисту рослин та стимуляторами росту, що вноситимуть у ґрунт та на

рослини. Відтак, майбутньому фахівцю, як сервант-лідеру, потрібна екологічна культура і відповідальність за свої професійні дії, оскільки правильне вирішення питання екологічної безпеки - це перспектива виживання людства на планеті Земля. У своїй діяльності майбутній фахівець аграрних закладів фахової передвищої освіти, як сервант-лідер, має керуватися принципом Ганса Йонаса - "Людство мусить існувати" та принципом Альберта Швейцера - поваги до усього живого [8, 10].

Якості лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти розглядаються, як інтегративне психологічне утворення, що структурується не тільки за окремо взятими властивостями і здатностями, а й виявляється на рівні покомпонентної структури особистості з охопленням таких сфер як: мотиваційна (актуалізована потреба у лідерстві служіння послідовникам-фахівцям аграрної галузі); когнітивна (знання про особливості та приклади лідерства служіння в агропромисловому комплексі та сільському господарстві); емоційно-ціннісна (ставлення до лідерства служіння та професійної діяльності в АПК, як цінності); праксеологічна (сформовані уміння і навички, поведінкові патерни лідерства служіння в агропромисловому комплексі); рефлексивно-оціночна (готовність до самовдосконалення якостей лідерства служіння відповідно до уявлень про ідеал лідерства служіння в агропромисловому комплексі та сільському господарстві).

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, поняття "якості лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти" ми розуміємо як сукупність, кластер, комбінацію здатностей, що дозволяють високостатусному індивіду займати пріоритетне становище в інтерперсональних стосунках у

© Сопівник І. В., Марусяк В. М.

виробничих колективах агропідприємств, установ, організацій на основі професіоналізму, поваги, заслуженого авторитету, емпатії і надання дієвої допомоги послідовникам у самоствердженні, самореалізації та підвищенні результативності у виконанні значимого для групи завдання. Якості лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти розглядаються як інтегративне психологічне утворення, що структурується не тільки за окремо взятими властивостями і здатностями, а й виявляється на рівні покомпонентної структури особистості з охопленням таких сфер як: мотиваційна; когнітивна; емоційно-ціннісна; праксеологічна; рефлексивно-оціночна.

Перспективами подальших досліджень має стати розробка методики діагностики сформованості якостей лідерства служіння студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Список використаних джерел

1. Greenleaf, Robert K., Spears Larry C. (2002) *Servant Leadership : A Journey Into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. Paulist Press. 370 p.
2. Бех, І. Д. (2015а) *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Том 1. Чернівці: Букрек. 840 с.
3. Максименко, С.Д. (2014) Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 24. С. 7-16.
4. Манегетти, А. (2022) *Психологія лідера*. Київ: «Онтопсихологія». 430 с.
5. Нестуля, О.О. (2013) *Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб.* Київ: Знання. 358 с.

6. Равен, Д. (2002) *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр. 396 с.

7. Сопівник Р.В., Рахманіна А. С., Санченко О.В. (2023) *Лідерологія*. Підручник для студентів з вибіркового освітнього компоненту «Лідерологія». К.:ЦП Компрінт.

8. Сопівник Р.В., Сопівник І.В., Супрун Д.М., Григоренко Т.В. (2023). *Social leadership and team building*. Навчальний посібник. К.:ЦП Компрінт. 200 с.

9. Сопівник Р.В., Сопівник С.Р. (2023). Лідерська компетентність в освіті: протистояння маніпулятивним впливам в службових відносинах. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. Вип. 13 (3). С. 94-103.

10. Шевченко, Г.П. (2017) *Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті*. К.: Педагогічна думка. 210 с.

References

1. Greenleaf, Robert K., Spears Larry C. (2002) *Servant Leadership : A Journey Into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. Paulist Press. 370 r.
2. Bekh, I. D. (2015a) *Vybrani naukovi pratsi. Vykhovannia osobystosti*. Tom 1. Chernivtsi: Bukrek. 840 s.
3. Maksymenko, S.D. (2014) *Liderstvo yak funktsiia profesiinoi psykholohichnoi kompetentnosti osobystosti. Problemy suchasnoi psykholohii*. Vyp. 24. S. 7-16.
4. Manehetty, A. (2022) *Psykhologhiia lidera*. Kyiv: «Ontopsykhologhiya». 430 s.
5. Nestulia, O.O. (2013) *Osnovy liderstva. Treninh liderskykh yakostei ta praktychnykh navychok menedzhera*.

Uroky vydatnykh pidpriiemtsiv: navch. posib. Kyiv: Znannia. 358 s.

6. Raven, D. (2002) Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyivavlenye, razvytye y realizatsiya. Moskva: Kohyto-Tsentr. 396 s.

7. Sopivnyk R.V., Rakhmanina A. S., Sanchenko O.V. (2023) Liderolohiia. Pidruchnykh dla studentiv z vybirkovoho osvithnoho komponentu «Liderolohiia». K.:TsP Kompyrnt.

8. Sopivnyk R.V., Sopivnyk I.V., Suprun D.M., Hryhorenko T.V. (2023).

Social leadership and team building. Navchalnyi posibnyk. K.:TsP Kompyrnt. 200 s.

9. Sopivnyk R.V., Sopivnyk S.R. (2023). Liderska kompetentnist v osviti: protystoiannia manipulyativnym vplyvam v sluzhbovykh vidnosynakh. Humanitarni studii: pedahohika, psykholohiia, filosofiia. Vyp. 13 (3). S. 94-103.

10. Shevchenko, H.P. (2017) Dukhovnist osobystosti u vymirakh kultury, vykhovannia ta osvity: vybrani naukovy statii. K.: Pedahohichna dumka. 210 s.

ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT "LEADERSHIP QUALITIES OF SERVICE OF STUDENTS OF AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF VOCATIONAL HIGHER EDUCATION"

Moroz O. V.

Abstract. The article reveals the concept of "Service leadership qualities" taking into account the requirements for the training of specialists in agricultural institutions of vocational pre-higher education. It is emphasized that personality quality is the ability to behave in a similar way in a wide range of situations (G. Allport), and service leadership qualities are a cluster of abilities that allow a high-status individual to occupy a priority position in interpersonal relationships based on professionalism, respect, deserved authority, empathy and providing effective assistance to group members in self-affirmation, self-realization and increasing effectiveness in performing a task significant for the group. Servant leadership is considered as a humanistic type of leadership, when an individual achieves high status positions not by dominating and imposing his will by brute force, but primarily by actualizing the needs of followers in achieving success, professional growth, building a career, and harmonizing relations with social environment. Service leadership is characterized by: providing assistance to group members; aiming at constant self-development and self-improvement; programming the consciousness of followers using persuasion methods; conceptual thinking; management by meeting the needs of followers; the ability to form an effective team. The qualities of service leadership include: morality, responsibility, empathy, professionalism, initiative, communication, stress resistance, conceptual thinking, organizational skills, as well as those qualities that determine the specificity of service leadership in production collectives of the agrarian industry, namely: value attitude to nature, economy, readiness to use environmentally safe technologies. The qualities of service leadership of students of agricultural institutions of vocational higher education are considered as an integrative psychological education, which is structured not only by separately taken properties and abilities, but also manifests itself at the level of the component structure of the personality, covering such areas as: motivational (updated need for service leadership to followers-specialists agricultural industry); cognitive (knowledge about the features and examples of service leadership in the agro-industrial complex and agriculture); emotional and value (attitude towards service leadership and professional activity in agriculture as values); praxeological (formed abilities and skills, behavioral patterns of service leadership in the agro-industrial complex); reflective and evaluative

© Сопівник І. В., Марусяк В. М.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(4) 2023

(readiness for self-improvement of service leadership qualities in accordance with ideas about the ideal of leadership in the agricultural sector).

Key words: *service leadership, leadership qualities, students of vocational pre-higher education institutions, leadership in the agro-industrial complex, structure of service leadership qualities*